

IRENA SMETONIENĖ

Vilniaus universitetas

Taikomosios kalbotyros institutas

Lietuvių kalbos katedra

ORCID id: <https://orcid.org/0000-0002-5165-8078>

MOKSLINIŲ TYRIMŲ KRYPTYS: retorika, stilistika, normos teorija ir istorija, kultūrinė lingvistika.

DOI: <https://doi.org/10.35321/bkalba.2024.97.02>

DISKRIMINACIJA LIETUVIŲ KALBOJE IR KULTŪROJE

ESMINIAI ŽODŽIAI: diskriminacija, suvaržymas, teisių apribojimas, menkinimas, žeminimas, patyčios, nesantaika, kalba.

ANOTACIJA

Straipsnyje, laikantis Liublino etnolingvistinės mokyklos metodologijos, nagrinėjama, ką lietuviams reiškia sąvoka *diskriminacija*. Tyrimas atliekamas remiantis lietuvių leksikografiniais duomenimis, įvairių tekstų medžiaga, jaunimo apklausos rezultatais. Siekiama išvelgti, ką lietuviai mąsto, kai kalbėdami ar rašydami pavartoja leksemą *diskriminacija*, kokie nauji reikšmės atspalviai išryškėja kontekste. Remiantis visų trijų lygmenų duomenimis, sintetinėje analizėje pateikiama kognityvinė sąvokos definicija.

ABSTRACT

Following the methodology of the Lublin School of Ethnolinguistics, the article focuses on the concept of *discrimination*, examining it in terms of what it means to Lithuanians. The study is based on Lithuanian lexicographic data, material from various texts, and the results of a young people's survey. The aim is to identify what Lithuanians think when they use the lexeme *discrimination* in speech or writing and what new shades of meaning emerge in the context. Based on data from all three levels, a cognitive definition of the concept is provided in the synthetic analysis.

ĮVADAS

Diskriminacija – daugialypė problema, galima nagrinėti keliais pjūviais: išorinė ir vidinė; negatyvioji ir pozityvioji; atvira ir paslėpta; institucinė ir struktūrinė; tiesioginė ir netiesioginė arba konkreti diskriminacija (lyties,

rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu). Diskriminacijos reiškinio tyrimai, apimantys ir diskriminacijos suvokimo, ir atpažinimo klausimus, yra sparčiai besiplečianti tyrimų sritis Lietuvoje. Šie tyrimai domina įvairių sričių mokslininkus ir neretai būna tarpdisciplininio pobūdžio, jungiantys teisininkų, sociologų, psichologų ir kitų mokslininkų pastangas suprasti diskriminacijos ypatumus ir paplitimą visuomenėje (Janušauskienė 2019). Patys tyrėjai pripažįsta, kad tyrimuose vartojamų terminų reikšmės kiekvieno respondento yra subjektyviai interpretuojamos. Nėra aiškaus, universalaus turinio, be to, jis gali skirtis dėl kasdienėje kalboje vartojamų sąvokų, visuomenėje atskiroms kategorijoms priskiriamos socialinės reikšmės (Beresnevičiūtė, Leončikas 2009: 336). Atkreiptinas dėmesys, kad lingvistiškai *diskriminacija* nėra nagrinėta, tad šis straipsnis yra pirmas bandant išsiaiškinti, ką iš tiesų sąvoka reiškia žmogui, kokių jam kyla asociacijų, kai išgirsta žodį, kodėl renkasi vartoti būtent jį.

Žodis *diskriminacija* yra kilęs iš lotynų kalbos ir reiškia ‘atskyrimas’. Kaip teigiama „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ (VLE_e), jis vartojamas keliuose kontekstuose, todėl apibrėžiamas skirtingai. Vienu atveju diskriminacija susijusi su asmenimis (vidinė diskriminacija), kitu – su tam tikra valstybe ir jos piliečiais (išorinė diskriminacija). Pirmu atveju diskriminacija yra teisių suvaržymas ar atėmimas tam tikrai kategorijai asmenų dėl lyties, rasės, odos spalvos, tautybės, kalbos, religinių ar politinių įsitikinimų, turtinės padėties ar kitų požymių. Tokia diskriminacija vadinama negatyviaja. Dažniausiai apibūdinama kaip asmens ar asmenų grupės teisių suvaržymas (teisinės padėties pakeitimas) be objektyviai pateisinamo pagrindo.

Kraštutinės negatyviosios diskriminacijos formos (apartheidas, genocidas) pagal tarptautinę teisę laikomos tarptautiniais nusikaltimais. Nediskriminacijos principas yra įtvirtintas 1950 m. Europos žmogaus teisių konvencijoje (Lietuva ją ratifikavo 1995 m.), 1979 m. Konvencijoje dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (Lietuva ratifikavo 1994 m.). Autoritarinėse, totalitarinėse valstybėse negatyvioji diskriminacija yra įprastas reiškinys.

Vartojamas ir terminas *pozityvioji diskriminacija* nurodant, kad teisės normos diferencijuotai taikomos vienodus požymius turintiems asmenims ar jų grupėms siekiant pozityvių, visuomenei reikšmingų tikslų. Pozityvioji diskriminacija padidina asmenų ar jų grupių, nepajėgiančių garantuoti savo teisių (neįgaliųjų, vaikų, tautinių mažumų), teisinę apsaugą.

Kitu atveju diskriminacija yra ir priemonių, kuriomis valstybė ar kelios valstybės apriboja kurios nors valstybės, jos atstovų, juridinių ir fizinių asmenų teises, taikymas. Diskriminuojama valstybė, siekdama apsaugoti savo suverenumą ir priversti gerbti tarptautinės teisės garantuotas teises ir teisėtus interesus, paprastai imasi paveikti kitą valstybę ar valstybių grupę nutraukti diskriminacinę praktiką, nedraugiškus veiksmus (VLE_e).

„Politikos mokslų enciklopediniame žodyne“ (PMEŽ) teigiama, kad gali būti atvira arba paslėpta diskriminacija. Pavyzdžiui, atvira moterų diskriminacija daugelyje Artimųjų Rytų valstybių. Paslėptą diskriminaciją atpažinti sunkiau. Nevienodas švietimo, uždarbio, politinio atstovavimo, pragyvenimo lygis ar nuteistų už nusikaltimus asmenų skaičius paprastai naudojami kaip paslėptos diskriminacijos rodikliai. Iki šiol pastebima moterų diskriminacija darbo rinkoje: jų vidutinis darbo užmokestis visame pasaulyje, taip pat ir turtingose Vakarų demokratijose, gerokai mažesnis nei vyrų. Mastas ir pobūdis dažnai priklauso nuo visuomenės tradicijų ir kultūros, taip pat nuo laikotarpio.

Lietuvoje sovietmečiu vyravo nepritariančiųjų sovietiniam režimui, kitaip – neatitinkančiųjų sovietinės ideologijos principų, pvz., tikinčiųjų, diskriminacija.

Atkūrus nepriklausomybę Lietuvos visuomenėje daugiausia diskusijų kyla dėl konkrečių diskriminacijos formų: diskriminacijos dėl lyties ir seksualinės orientacijos, negalios, amžiaus, socialinės padėties. Šalia diskriminaciją įvardijančių sąvokų vartojami žodžiai *persekiojimas*, *priekabiavimas*, *neapykantos nusikaltimai*. *Diskriminacijos* samprata kinta ir plečiasi. 2008 m. priimtas Lygių galimybių įstatymas iki tol apibrėžtus diskriminacijos pagrindus (lytis, amžius, rasė, etninė priklausomybė, tikėjimas, įsitikinimai ar religija ir lytinė orientacija) papildė naujais – tautybe, kalba, socialine padėtimi. 2008 m. Europos Komisija priėmė pasiūlymą dėl direktyvos, kurioje numatyta apsauga nuo diskriminacijos dėl amžiaus, negalios, seksualinės orientacijos ir religijos ar tikėjimo ne darbo vietoje (Beresnevičiūtė, Leončikas 2009: 335).

Lietuvoje populiariojoje vartosenoje ir viešajame diskurse diskriminacijos terminas nėra aiškus ir nusistovėjęs, kartais vartojamas neapibrėžtai, siekiant įvardyti bet kokias numanomo neteisingo elgesio ir netolerancijos apraiškas. Diskriminacija kartais vadinami netolerantiški pasisakymai kokios nors grupės atžvilgiu viešajame diskurse, kurie teisine prasme būtų kvalifikuojami kaip nepakantumo kurstymas (ten pat 336). Pavyzdžiui, kai kurie mokslininkai diskriminacijai priskiria mobingą. Teigiama, kad mobingas ir diskriminacija turi daugybę sąlyčio taškų, nes mobingu įvardijamas dis-

kriminuojančio pobūdžio santykis darbo aplinkoje. Mobingą patiriantis asmuo patiria ir diskriminaciją, o, išryškinant diskriminacinį aspektą, prasilečia mobingo sampratą (Vveinhardt 2012).

Remiantis 2022 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos ataskaita, pagal asmens tapatybės požymius, dėl kurių asmenys galėjo susidurti su diskriminacija, labiausiai išsiskyrė lytis (22 proc. visų kreipimūsi), negalia (21 proc.) bei amžius (7 proc.) Kartu sumuojant paklausimus ir skundus dėl galimos diskriminacijos rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės ir etninės priklausomybės pagrindais, jų skaičius siekia 10 proc. 2020 m. gruodžio 10 d. socialinės apsaugos ir darbo ministras patvirtino Nediskriminavimo skatinimo 2021–2023 metų veiksmų planą. Taigi, užkirsti kelią diskriminacijai dedama daug pastangų – tiek valdžios institucijų, tiek įvairių organizacijų.

Šis straipsnis parengtas pagal Valstybinės lietuvių kalbos komisijos finansuojamo projekto „Konceptai DEMOKRATIJA, PATRIOTIZMAS, TOLERANCIJA ir jų antonimų bei sinonimų analizė“ medžiagą. Straipsnio tikslas – laikantis Liublino etnolingvistikos mokyklos metodologijos, ištirti, ką lietuvių kalboje ir kultūroje reiškia sąvoka *diskriminacija*. Keliami uždaviniai: 1) ištirti šiuo požiūriu lietuviškų leksikografinių šaltinių duomenis; 2) aptarti studentų apklausos rezultatus – kaip jaunimas įsivaizduoja šios sąvokos reikšmę; 3) apibūdinti tiriamos sąvokos reikšmę ir atspalvius įvairiuose tekstuose; 4) apibrėžti sąvokos kognityvinę definiciją. Tyrime taikomas kognityvinės definicijos metodas, kaip jis suprantamas Liublino etnolingvistikos mokyklos įkūrėjų.

1. DISKRIMINACIJA LEKSIKOGRAFINIUOSE ŠALTINIUOSE

„Lietuvių kalbos žodyne“ (LKŽ_e) analizuojamo žodžio leksinė reikšmė rašant straipsnį yra ‘apribojimas kieno nors teisių, atėmimas lygiateisiškumo’, pažymima, kad tai tarptautinis žodis, ir pateikiamas tik vienas pavyzdys, tačiau ne iš gyvosios kalbos: *Rasinė diskriminacija*.

„Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (DLKŽ_{8e}) – ‘teisių apribojimas ar atėmimas’ ir teikiamas tas pats pavyzdys.

„Tarptautinių žodžių žodyne“ (TŽŽ) trys reikšmės: 1) ‘teisių sumažinimas arba atėmimas tam tikrai kategorijai asmenų dėl kokių nors požymių’; 2) ‘vienos valstybės kludymas kt. valstybei, jos organizacijoms, atstovams naudotis savo teisėmis, palaikyti santykius lygiai su kt. valstybėmis’; 3) ‘at-

skyrimas, organizmo gebėjimas atskirai suvokti 2 vienodus dirginimus, kurie vienu metu veikia gretimus taškus’.

„Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“ (BLKŽ) laikomasi LKŽ_e ir DLKŽ_{8e} reikšmės apibūdinimo ‘teisių apribojimas ar atėmimas tam tikrai kategorijai asmenų dėl kokių nors požymių’: *Rasinė [lytinė, politinė] diskriminacija. Jau-nimo diskriminacija darbe. Seminare kalbėjome apie diskriminaciją dėl amžiaus.*

Lyginant su „Visuotinė lietuvių enciklopedija“ ir „Politikos mokslo en-ciklopediniu žodynu“ matyti, kad LKŽ_e, DLKŽ_{8e} ir BLKŽ tikriausiai kal-bama apie vidinę diskriminaciją. Reikšmė yra per bendra, kad būtų galima suprasti kitaip. BLKŽ pavyzdžiuose šiek tiek sukonkretinama, kad diskrimi-nacija gali būti ne tik rasinė, bet ir lytinė, dėl amžiaus, gali vykti darbe. TŽŽ ne tik parodo, kad gali būti vidinė ir išorinė diskriminacija, bet patei-kia ir gamtos moksluose, ne vien socialiniuose, vartojamo žodžio apibrėžtį.

Šio straipsnio tikslas nėra palyginti, kaip *diskriminacija* buvo apibrėžta ankstesniuose žodynuose, tačiau galima atkreipti dėmesį, kad Valerijos Vait-kevičiūtės „Tarptautinių žodžių žodyno“ 2001 m. leidime *diskriminacija* apibrėžta kiek kitaip: 1. ‘teisių mažinimas arba atėmimas asmenims ar as-menų kategorijai dėl rasinių požymių, kalbos, religinių ar politinių įsitiki-nimų, tautinės ar socialinės priklausomybės, turtinės padėties, gimimo vietos’; 2. ‘priemonės, kuriomis valstybė ar valstybių sąjunga sumažina kurios nors valstybės, jos atstovų ar piliečių teises’; 3. šnek. ‘engimas, ne-vienodas žmonių traktavimas’; 4. ekon. diskriminacija kainomis – ‘identiškų produktų skirtingų kainų nustatymas skirtingoms vartotojų gru-pėms’. Čia pirmoji ir antroji reikšmės yra tokios pat kaip VLE_e, tik čia pateikta šnekamosios kalbos reikšmė, kuri aktuali ir šiandien. Ketvirtoji reikšmė paimta iš kitos gyvenimo srities – ekonomikos. Tai leidžia teigti, kad aiškinant žodį *diskriminacija* būtina atsižvelgti į kontekstą, skirtingas reikšmes turėtų atspindėti apklausos ir tekstai.

Veiksmažodis *diskriminuoti* reikšmės nepapildo ir neišplečia. LKŽ_e ne-pateikia tokio veiksmažodžio, DLKŽ_{8e} šį veiksmažodį apibrėžia kaip ‘taikyti kam diskriminaciją’, BLKŽ – ‘nesuteikti (kam) lygių teisių, skirtingai vertinti, taikyti diskriminaciją’: *Diskriminuoti moteris. Šis įsakymas diskriminuoja privačių žirgų augintojų teises. Darbuotojas buvo diskriminuojamas dėl religi-jos.* Iš pavyzdžių matyti, kad diskriminuoti galima ne tik religiniu, amžiaus pagrindu ar darbe (kaip teigta *diskriminacijos* pavyzdžiuose), bet su šiuo reiškiniu susiduria moterys, gyvūnų augintojai, diskriminuojama gali būti dėl religijos. TŽŽ veiksmažodį apibrėžia daug abstrakčiau negu daiktavar-dį: ‘taikyti kam nors diskriminaciją, neduoti lygių teisių; skirti, skirtingai

traktuoti, blogiau negu su kitais elgtis'. Iš apibrėžties matyti, kad nusakant veiksmažodžio reikšmę jau nekalbama apie siaurą, tik tam tikroje srityje vartojamą, trečiąją *diskriminacijos* reikšmę.

Apibendrinant trumpą sisteminių duomenų analizę galima teigti, kad vieni žodynai renkami per pavyzdžius pateikti diskriminacijos objektus (BLKŽ), kiti renkami bendriausią reikšmę (DLKŽ_{8e}), todėl išsamus tyrimas yra labai naudingas, nes išryškins, ką žmogus mąsto, kai pavartoja žodį *diskriminacija*, kas joje telpa.

2. DISKRIMINACIJA – JAUNIMO POŽIŪRIS

Tyrimui nėra svarbu, ar studentai jaučia diskriminaciją, ar buvo diskriminuojami, šia apklausa siekta sužinoti, kaip diskriminaciją apibūdina VU studentai, 2022–2023 m. studijuojantys Filologijos, Filosofijos, Istorijos, Komunikacijos, Medicinos, Matematikos, Fizikos, Teisės, Gamtos mokslų fakultetuose. Pagal metodologiją apklausa turi būti atliekama gyvai, ne internetu, kad išryškėtų pirmas impulsas, todėl pasirinkti fakultetai ir aukštoji mokykla, kurios studentams dėsto pati straipsnio autorė. Respondentams buvo pateiktas metodologijoje nurodomas vienas klausimas – *Kas man yra diskriminacija?* Į klausimą atsakė 105 studentai. Apdorojus surinktą medžiagą pagal Liublino etnolingvistikos mokyklos metodologiją, išaiškėjo, kad didžiausi deskriptoriai yra **teisių suvaržymas, apribojimas, pažeidimas** (36 %), **asmenų skirtingas vertinimas** (15 %), **menkinimas** (9 %), **žeminimas** (8 %), **niekinimas** (8 %), **engimas** (5 %), **išskyrimas** (5 %), **neigiamas, nepalankus požiūris** (4 %), **neapykanta** (4 %), **atstūmimas** (4 %). 4 procentų ribos neperžengia deskriptoriai **netoleravimas, neigiamo poveikio išraiška, netinkamas elgesys, skirtingas elgesys, ignoravimas, psichologinis smurtas, nelygybė**, po vieną kartą paminėti **rasizmas, pyktis, nesąmonė**.

Kaip matyti, sąvoka *diskriminacija* respondentams dažniausiai asocijuojasi su asmens **teisių suvaržymu, apribojimu, pažeidimu**: *Diskriminacija – žmogaus teisių pažeidimas. Galima diskriminuoti dėl amžiaus, lyties, rasės, negalios ir kt.* Vienoje anketoje šie trys aspektai komentuojami, kur diskriminacija pasireiškia, kokie yra to padariniai: *Su diskriminacija Lietuvoje dažnai susiduriame darbo santykiuose, kai to paties rango, išsilavinimo, kvalifikacijos darbuotojus darbdavys diskriminuoja, pavyzdžiui, moteriai, atliekančiai tą pačią darbo funkciją bei turinčiai tokį pat išsilavinimą, mokamas*

mažesnis atlyginimas nei vyrai. Daugiausia diskriminacijos atvejų yra bankų sistemoje, ten moterys uždirba 40 procentų mažiau nei vyrai. Lietuva tarptautinėje arenoje žmogaus teisių kontekste atsilieka dėl tos pačios lyties asmenų santuokos ar civilinės sąjungos įteisinimo. Homoseksualūs asmenys yra diskriminuojami ir neturi tapačių teisių kaip heteroseksualūs asmenys. Neturėdami galimybės įteisinti savo santuokos šios visuomenės dalies socialinė apsauga ir garantijos mažesnės nei tradicinės orientacijos žmonių. Galima priausti, neprijausti, palaikyti ar nepalaikyti homoseksualių santykių, bet teisine prasme ši visuomenės grupė yra diskriminuojama, taip pažeidžiama Europos Žmogaus Teisių Konvencija, ko rezultatas – pralaimėtos bylos Europos Žmogaus Teisių Teisme. Taigi dauguma studentų diskriminaciją supranta taip, kaip ji pateikiama VLE_e, kai kalbama apie vidinę diskriminaciją.

Kiti deskriptoriai vienaip ar kitaip susiję su didžiausiu, nes **asmenų skirtingas vertinimas** taip pat susijęs su teisių apribojimu ar suvaržymu: *asmenų skirtingas vertinimas, atsižvelgiant į jų rasę, tautybę, lytį, seksualinę orientaciją bei kitus skiriamuosius požymius, kurie išskiria juos iš kitų asmenų remiantis tarptautiniais bei nacionaliniais aktais*. Kai kuriuose atsakymuose rašoma ne abstrakčiai, o apie konkrečioje vienoje visuomenėje pasireiškiančią diskriminaciją: *pagal konkrečius kriterijus į visuomenės grupes suskirstyti asmenys yra vertinami skirtingai, nelygiaverčiai, lyginant su kitais toje visuomenėje gyvenančiais, šiai grupei nepriklausančiais asmenimis ir ši diferenciacija pasireiškia kaip sąlygų, kurioms esant suvaržomos, pažeidžiamos diskriminuojamų asmenų teisės, sudarymas, mažesnių galimybių suteikimas. Šių grupių su(si)darymo kriterijų yra daugybė – lytis, rasė, amžius, tautybė, politinės ar religinės pažiūros bei kitokie įsitikinimai, seksualinė orientacija, socialinė padėtis ir t. t., o jų egzistavimas priklauso tiek nuo valstybės politikos, įstatymų leidžiamosios valdžios veiklos, tiek nuo visuomenės ir konkrečių jos narių sąmoningumo, įsisenėjusių stereotipų. Šiuo atveju atkreipiamas dėmesys, kad diskriminuojami tos pačios visuomenės asmenys ir tai priklauso ne tik nuo valdžios veiklos, bet ir nuo tos visuomenės narių sąmoningumo trūkumo. Prie šio deskriptoriaus šliejasi ir supratimas, kad diskriminacija yra **neigiamas, nepalankus požiūris į žmogų dėl jo rasės, lyties, religijos, tautybės, amžiaus ir kitų požymių**.*

Kaip matyti iš deskriptorių, dalis respondentų *diskriminaciją* apibūdina tarsi iš diskriminuojamojo pozicijų, nes diskriminuojamas asmuo jaučiasi **menkinamas, žeminamas, niekinamas, engiamas**: *tai yra veiksmai, kai asmuo yra engiamas, menkinamas ar jam kitaip atimamos galimybės įvairiose veiklose dėl tam tikrų jo fiziologinių ar kitokių savybių; diskriminaciją suprantu kaip tam tikros žmonių grupės ar asmens engimą ir tam tikrų gali-*

mybių atėmimą. Diskriminuojami žmonės susiduria su sunkumais siekiant tobulėti, naudotis galimybėmis; tam tikros žmonių grupės sumenkinimas dėl tam tikrų jų požymių; pasireiškia tam tikros žmonių grupės, ar tam tikrai žmonių grupei priklausančio asmens sumenkinimu, žeminimu, vertimu jaustis prastesniu negu kiti asmenys; tai asmens orumo žeminimas dėl jo kilmės, seksualinės orientacijos ar kitų asmens savybių.

Studentai pažymi, kad diskriminuojamasis visada **išskiriamas** iš kitų: tam tikros grupės žmonių išskyrimas iš kitos grupės žmonių. Grupė gali būti išskirta remiantis įvairiais kriterijais: pagal rasę (afroamerikiečiai, baltai, europiečiai, azijiečiai ir t. t.), pagal amžių (jaunimas, senimas), pagal lytį (moteris, vyras) ir t. t. Vienoje anketoje rašoma, kad išskiriami tokie žmonės, kurie nepritampa prie kitų, kuo nors išsiskiria: *Kitų asmenų išskyrimas, parodoma, kad jie nėra tokie kaip „visi“ ir pateikiami kaip nepritampantys tam tikrose sferose ar visuomenėje.* Ne vienoje anketoje pažymima, kad diskriminaciją lemia skirtumai, kurie skaldo visuomenę, verčia jos narius palaikyti vieną ar kitą poziciją: *Man diskriminacija asocijuojasi su tam tikrais skirtumais. Nesvarbu koks bebūtų diskriminacijos pagrindas, bet ji visada kyla iš tam tikrų, akivaizdžių matomų skirtumų: juodas – baltas, moteris – vyras, valgoma – nevalgoma ir pan. Pasaulyje ši problema yra labai opi kiekvienoje valstybėje įvairiais pagrindais – rasės, lyties, etninės grupės, odos spalvos, politinės grupės ir pan. Šis darinys, jeigu galima jį taip pavadinti, suskaldo visuomenę į tam tikras dalis ir priverčia užimti tam tikrą poziciją.* Tačiau patys skirtumai tarp žmonių, studentų nuomone, yra natūralūs, diskriminacija prasideda tada, kai tų išskirtų asmenų imamos riboti teisės, galimybės: *Kadangi žmonių įvairovė didelė, žmonės natūraliai yra skirstomi pagal jų tautybę, rasę, odos spalvą, pilietybę, įsitikinimus, pažiūras, tikėjimą, seksualinę orientaciją, kalbą ir kitus pagrindus. Pats skirstymas nėra laikomas diskriminacija, nes tai natūralus reiškinys. Tačiau atvejais, kai atsižvelgiant į tokias žmonių grupes, vieni tam tikrais atvejais yra žeminami, jiems suteikiama mažiau teisių, galimybių dalyvauti visuomeninėje, politinėje, kultūrinėje, socialinėje, mokslinėje ir kt veikloje – tai jau diskriminavimas.*

4 procentai atsakiusių mano, kad *diskriminaciją* geriausiai apibūdina žodžiai **neapykanta, atstūmimas**: *asmuo, kitų asmenų yra atstumiamas, atrodo jiems nepriimtinas arba mažiau vertinamas dėl rasės, religijos, politinio požiūrio tam tikrais klausimais, kalbos, tautybės; kalbos ir veiksmų neapykanta; tai pažeminimas, neteisybė; tai sąmoninga neapykanta, daug labiau paplitusi, negu mums atrodo.* Paminėta ir kraštutinė diskriminacijos apraiška – **rasizmas**: *man diskriminacija asocijuojasi su rasizmu, tai pati bjauriausia jos forma.*

Atsakymuose kelis kartus paminėta ir pozityvioji diskriminacija: *teigiama prasme reiškia, kad tam tikrai grupei žmonių suteikiamos privilegijos; galima pozityvioji diskriminacija, kuri egzistuoja dėl kilnių tikslų, siekiant viešojo intereso patenkinimo, tam tikros visuomenės dalies, kuri yra labiau pažeidžiama ir jautri apsaugos, pavyzdžiui, lengvatos tam tikroms socialinėms grupėms (nuolaidos važiuojant miesto viešuoju transportu studentams, pensininkams)*. Tačiau ši diskriminacijos tema neaplėtojama.

Atkreiptinas dėmesys, kad nė viename atsakyme nekalbama apie išorinę diskriminaciją, nors ji aktuali ir šiandien. Greičiausiai šiuolaikinis jaunimas labiausiai mąsto apie save, savo vietą visuomenėje, savo santykį su kitais visuomenės nariais, be to, medijose nuolat pasirodo straipsnių apie vidinės diskriminacijos problemas, tad išsiveržti iš šio socialinio burbulo nėra taip paprasta. Beje, lietuviškuose žodynuose, išskyrus TTŽ, apie išorinę diskriminaciją taip pat nekalbama. Jaunimas diskriminaciją supranta labai plačiai: nuo teisių suvaržymo iki neapykantos, vadinasi, į sąvoką įtraukia ir tai, kas nebūdinga leksikografiniuose šaltiniuose pateiktoms leksemos reikšmėms, tačiau, kaip minėta įvade, toks sąvokos supratimas būdingas mūsų visuomenei – *diskriminacija* yra viskas, kas priešinga tolerancijai.

3. DISKRIMINACIJA MEDIJŲ TEKSTUOSE

Pagal metodologiją, tokį tyrimą sudaro trys dalys: sisteminiai duomenys, apklausa ir įvairūs tekstai (S-A-T). Paprastai tekstų analizė užima daugiausiai vietos ir pradedama tautosakos duomenų aptarimu, sudaromas atskirų diskursų tekstynas. Deja, tyrinėjant socialines sąvokas, tokios tekstų įvairovės nėra, todėl tekstynas buvo sudarytas iš medijų (internetinių naujienų portalų) paieškos pagal raktinius žodžius būdu. Iš viso surinkta 231 sąvokos pavartojimo atvejais, aptarti pasirinkti nesikartojantys atvejai. Susidėjus atrinktus pavyzdžius, aiškiai matyti, kad juos galima pateikti pagal profilius, kurie sudarys kognityvinės definicijos pagrindą.

3.1. Teisių suvaržymas, apribojimas, pažeidimas, atstūmimas

Tokia sąvokos samprata fiksuojama leksikografiniuose šaltiniuose, jaunimo atsakymuose. Medijų pavyzdžiuose toks sąvokos turinys taip pat patvirtinamas, tik čia geriausia skirti suvaržymų formas:

3.1.1. Diskriminacija amžiaus pagrindu

Žmonių diskriminavimas dėl amžiaus yra visuotinė problema, besireiškianti įvairiomis formomis (tiesioginė diskriminacija, netiesioginė diskriminacija, priekabiavimas / įžeidinėjimas, smurtas) ir beveik visose gyvenimo sferose (Mikulionienė 2008: 11). Diskriminavimas dėl amžiaus ypatingas tuo, kad nėra vienos apibrėžtos amžiaus grupės, diskriminuojamos dėl amžiaus, teisių pažeidimus dėl amžiaus gali patirti įvairiausių amžiaus grupių asmenys (1, 2, 4, 5), tačiau dažniausiai tai būna vyresni žmonės (1, 3):

1. *Akivaizdu, kad **diskriminaciją** gali patirti įvairaus amžiaus žmonės, tačiau visuomenė išvelgia riziką, jog darbdavio veiksmai, ar priešingai, neveikimas, vyresniems darbuotojams (-oms) gali kelti rimtų iššūkių.* (<https://www.mlaiikas.lt/naujiena/aktualijos/dauguma-gyventoju-mano-kad-vyresniu-zmoniu-diskriminacija-yrapaplitusi-problema>)
2. *Įmonei priklausančius apartamentus Palangoje internetu užsisakyti galėjo tik jaunesni nei 50 metų amžiaus asmenys.* (<https://www.lrytas.lt/verslas/rinkos-pulsas/2021/11/17/news/garsioji-palangos-sachmatine-po-padidinamuoju-stiklu-gavo-ispejima-del-klientu-diskriminacijos-21426713>)
3. *Kaip matysime vėliau, labiausiai bus **diskriminuojami** vyresnio amžiaus vairuotojai.* (<https://www.delfi.lt/pilietis/autoriai/prabilo-apie-viena-vairuotojo-pazy-mejimo-galiojimo-detale-tai-akivaizdi-diskriminacija-93541091>)
4. *Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba skelbia nustatiusi, kad Šilutės rajono savivaldybės taryba **diskriminuoja** vyresnius nei 36-erių metų amžiaus studentus.* (<https://www.lrytas.lt/lietuvsodiena/svietimas/2023/09/11/news/diskriminacija-del-amziaus-silutes-rajone-ribojamos-vyresniu-studentu-galimybes-gautiparama-28350110>)
5. *Lygių galimybių kontrolierė Birutė Sabatauskaitė įspėjo VšĮ „Tarptautinis maratonas“ dėl vyresnių nei 29 metų amžiaus bėgikų (-ių) **diskriminacijos**.* (<https://www.lrytas.lt/sportas/startai/2023/07/17/news/diskriminacija-vilniaus-pusmaratonyje-begti-5-km-galejo-tik-jaunimas-27718071>)

Esama nemažai atvejų, kai diskriminaciją patiria vaikai, tačiau tokie pavyzdžiai bus aptarti analizuojant mokykloje patiriamas patyčias ar mokiinių diskriminaciją socialiniu, negalios pagrindu.

3.1.2. Diskriminacija negalios pagrindu

Diskriminacija dėl negalios taip pat apima visą visuomenę, neišskiriant nei vaikų, nei suaugusiųjų, nei socialinių sluoksnių. Iš pavyzdžių matyti, kad diskriminaciją patiria ir turintys judėjimo (6), ir regos negalią (7), ir ne-
prigirdintys (9). Pastaruoju metu vis garsiau kalbama apie žmones su psichikos negalia ir jų vietą visuomenėje (8). Kaip minėta, diskriminaciją patiria ir vaikai, turintys bet kokią negalią (10):

6. *Lygių galimybių kontrolierė Birutė Sabatauskaitė nustatė, kad taip **diskriminuojami** žmonės su judėjimo negalia – jiems nesudarytos sąlygos oriai apsipirkti.* (<https://www.anyksta.lt/zmonems-su-negalia-neprieinama-dalis-parduotuviu-diskriminacija-nustatyta-maximoje/>)
7. *Priimta nerimą kelianti išvada: banko kortelių skaitytuvai liečiamuoju ekranu **diskriminuoja** asmenis su regos negalia.* (<https://tv.lrytas.lt/zinios/lietuvas-diena/2023/03/12/news/priimta-nerima-kelianti-issvada-banko-korteliu-skaitytuvai-lieciamuoju-ekranu-diskriminuoja-asmenis-su-regos-negalia-26400008?>)
8. *Psichikos ligomis sergantis žmonės – viena labiausiai **diskriminuojamų** grupių Lietuvoje.* (<https://www.lrytas.lt/sveikata/medicinos-zinios/2021/04/29/news/psichikos-liga-lietuvoje-socialine-bei-institucine-diskriminacija-19194745>)
9. *Klausos negalią turinčios moters kandidatūros į pareigas nesvarstęs SEB banko Vilniaus filialas ją **diskriminavo** dėl negalios.* (<https://www.lrytas.lt/verslas/mano-pinigai/2020/06/17/news/bankas-sulauke-sprendimo-ji-pripazino-diskriminavus-neprigirdincia-moteri-15306269>)
10. *G. Nausėda ragina greičiau naikinti moksleivių su specialiais poreikiais **diskriminaciją**.* (<https://www.alfa.lt/straipsnis/50420112/g-nauseda-ragina-greiciau-naikinti-moksleiviu-su-specialiais-poreikiais-diskriminacija/>)

Asmenys su negalia gyvena skirtingoje aplinkoje. Jų pasitikėjimas savimi priklauso nuo įvairių aplinkybių, pvz., nuo jų gyvenimo patirties šeimoje, darželio, mokyklos ar specialiosios mokyklos, kurias jie lankė, taip pat nuo jų laisvalaikio pomėgių, draugų ir t. t. (Valentinavičius 2010). Neįgalieji yra pasmerkti socialinei atskirčiai, jie apsiriboja ar yra apribojami minimaliu išsilavinimu, iškritimu iš darbo rinkos ir atsiduria uždaramė rate (Okunevičiūtė-Neverauskienė 2011).

3.1.3. Diskriminacija lyties pagrindu

Kalbant apie diskriminaciją lyties pagrindu, didžiausias dėmesys skiriamas moterų problemoms. Jos uždirba mažiau (11), pasitaiko atvejų, kad net ir mokslo renginiuose ar kasdienybėje jos žeminamos, nelaikomos lygiateisėmis (13). Tačiau diskriminaciją pagal lytį gali patirti ne tik moterys, diskriminuojami jaučiasi ir vyrai (12), ypač tais atvejais, kai reikia nustatyti, su kuo gyvens vaikas po skyrybų – savotiška paprotine teise tai tampa moters pirmenybe (14).

11. *Nors moterys uždirba mažiau – **diskriminacijos** nemato: tikina, kad problema slypi giliau.* (<https://www.lrytas.lt/verslas/mano-pinigai/2023/02/19/news/nors-moterys-uzdirba-maziau-diskriminacijos-nemato-tikina-kad-problema-slypi-giliau-26007834>)
12. *Seimo nariui liberalui Eugenijui Gentoilui nepatinka tai, kad Nacionalinėje šeimos taryboje dirbs 14 moterų ir vienas vyras. Tai akivaizdi **diskriminacija**.* (<https://>)

www.delfi.lt/news/daily/lithuania/gentvilas-apie-vyru-trukuma-nacionalineje-seimos-taryboje-tai-akivaizdi-diskriminacija.d?id=84377851)

13. V. Gabrieliūtė pažymėjo, kad būna ir tokių situacijų, kai per renginius lytis tampa **diskriminacijos** ar net priekabiavimo pagrindu. Turbūt sunku pastebėti ir tai, kad į mokslininkus dažnai kreipiamasi „profesoriau“, o į ne mažiau kvalifikuotas mokslininkes – tiesiog vardu, dažnai dar ir mažybiniu. (<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/kriminalai/2023/12/27/news/girto-lietuvio-mercedes-benz-lenkijos-greitelyje-rezesi-i-druskos-barstytuvo-gala-29766425>)
14. Nematoma konflikto pusė: vyrai skyrybose jaučiasi **diskriminuojami**. (<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2017/09/29/news/nematoma-konflikto-puse-vyrai-skyrybose-jauciasi-diskriminuojami-2752184>)

Kalbant apie lytį, būtina atskirti dvi sąvokas: *sex* ir *gender*. *Sex* – tai biologinė lytis, reiškianti, kad žmogus gimsta turėdamas tam tikrų biologinių bruožų, o *gender* – socialinė lytis, kuri susiformuoja socialiniame kontekste (kai jis / ji ima elgtis kaip moteris ar vyras). Šiandien su pastarąja diskriminacijos rūšimi susiduria homoseksualai, biseksualai ir transeksualai darbe, namuose, mokyklose ir daugelyje kitų įstaigų (15, 16, 17).

15. **Diskriminacija ir smurtas prieš LGBT „tebėra dideli“; įtakos turi ir vieši neigiami pasisakymai**. (<https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/1178489/diskriminacija-ir-smurtas-pries-lgbt-tebera-dideli-itakos-turi-ir-viesi-neigiami-pasisakymai>)
16. **Visgi, diskriminacija seksualinės orientacijos atžvilgiu yra itin paplitusi ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje kitų pasaulio valstybių. LGBT+ žmonės vis dar susiduria su priešiškuumu, netolerancija ir neapykanta**. (<https://www.ziniuрадijas.lt/laidos/euranet-plus/skaitmenine-karta-kaip-lietuvoje-jauciasi-lgbt-jaunimas?soundtrack=1>)
17. **Homoseksualūs vaikai Lietuvos mokyklose vis dar jaučiasi nesaugiai: ar sugebėsime sukurti patikimą aplinką?** (<https://www.delfi.lt/multimedija/zvelk-giliau/homoseksualus-vaikai-lietuvos-mokyklose-vis-dar-jauciasi-nesaugiai-ar-sugebesime-sukurti-patikima-aplinka-95041659>)

3.1.4. Diskriminacija socialiniu pagrindu

Teigiama, kad skundai dėl diskriminavimo socialinės padėties pagrindu pagal skaičių užima antrą vietą po skundų dėl lyties diskriminavimo (Okunevičiūtė-Neverauskienė 2011). Diskriminuojami jaučiasi vieniši žmonės (18), vis dar esama kaimo ir miesto žmonių atskirties ir nevienodų galimybių (19), ypač skaudžiai reaguojama į šeimų su vaikais diskriminaciją. Joms sunkiau išsinuomoti būstą (20) ar patekti į tam tikras pramogų vietas (21), maitinimo įstaigas (22), renginius (23). Tai galėtų būti vertinama kaip vaikų diskriminacija, tačiau šiuo atveju nukenčia tėvai, dažniausiai mamos, o vaikai tampa kliūtimi, nepageidaujamais subjektais. Taigi ši diskriminacijos rūšis taip pat apima ne vieną visuomenės segmentą, kaip matyti, diskriminacija patiriama nuo vienišių iki šeimų su vaikais.

18. *Tai, mano manymu, yra šiočia tokia vienišių **diskriminacija**, mat vienviečių kambarių nuomos kainos yra tik vos pigesnės.* (<https://www.delfi.lt/paieska/#gsc.tab=0&gsc.q=diskriminacija&gsc.sort=date>)
19. *Nutraukė kaimo vaikų **diskriminaciją**.* (<https://sekunde.lt/leidinys/sekunde/nutrauke-kaimo-vaiku-diskriminacija/>)
20. *Pavyzdžiui, kad nepageidauja šeimų su vaikais. Arba dar griežčiau nurodoma, kad apskritai nenuomoja šeimoms su vaikais. Tai jau yra **diskriminacija**.* (<https://m.kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/lygiu-galimybiu-kontrolierius-atsisakymas-isnuomoti-busta-su-mazais-vaikais-jau-yra-diskriminacija-1112623>)
21. *Lygių galimybių kontrolierė Birutė Sabatauskaitė nustatė, kad Klaipėdos baseino administracija dėl šeiminės padėties **diskriminavo** mamą ir jos vaikus.* (<https://www.lrytas.lt/verslas/mano-pinigai/2023/10/30/news/apsilankymas-baseine-moteriai-su-vaikais-virto-nusivylimu-patyre-diskriminacija-28936923>)
22. *Į restoraną su mažamečiais neįleista vilnietė pasipiktinusi, o tarnyba nustatė, kad tai – **diskriminacija**.* (<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ne-juokais-suerzino-viena-griezta-taisykle-tevai-su-mazais-vaikais-buvo-isprasyti-is-populiaraus-restorano.d?id=94744447>)
23. *Kaip praneša tarnyba, mugės interneto svetainėje buvo skelbta, kad į išankstinių privatų renginį kviestiniai svečiai ir viešnios gali atsivesti vaikus, tačiau tik tuomet, jei jie nėra mažamečiai. „Šioje situacijoje įžvelgtina **diskriminacija** ne tik dėl amžiaus, bet ir dėl šeiminės padėties (tai sudedamoji socialinės padėties dalis).* (<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lygiu-galimybiu-kontroliere-isreiksdami-mazameciu-nepageidavima-renginyje-organizatoriai-juos-diskriminavo.d?id=92300651>)

3.1.5. Diskriminacija profesiniu pagrindu

Kai kuriose gyvenimo situacijose diskriminuojami jaučiasi tam tikrų profesijų atstovai: advokatai (24), nes jiems nesudarytos vienodos sąlygos pasiskiepyti, tam tikrų profesijų žmonės bijo eiti pas psichiatrus, nes gali sulaukti sankcijų darbe (25), teisės aktuose matyti kai kurių žmonių grupių diskriminacija – šiuo atveju motociklininkų (26), moksliniuose straipsniuose minimi ir gyvūnų augintojai, ir ūkininkai.

24. *Teisėjams ir prokurorams prioritetine tvarka skiepijantis nuo COVID-19, to paties nesulaukiantys advokatai piktinasi dvigubais standartais ir **diskriminacija**.* (<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teisejams-skiepijantis-nuo-covid-19-to-nesulaukiantys-advokatai-piktinasi-diskriminacija.d?id=87060305>)
25. ***Diskriminacija** gali būti de facto ir de jure. T. y. gali **diskriminuoti** įstatymai, pavyzdžiui, Lietuvoje yra profesijų sąrašai – jei tos profesijos žmogus nueis pas psichiatrą, bus kvailas, nes jam gali atsirūgti.* (<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/d-puras-sakydami-kad-psichikos-ligoniai-visada-agresyvus-patys-nusisnekame.d?id=74770580>)
26. *Seimo narys liberalas Gintaras Vaičekauskas žadą dar iki pavasario sesijos pabaigos registruoti įstatymų pataisas, kuriomis bus siekiama panaikinti Administracinių*

nusižengimų kodekse egzistuojančių motociklininkų **diskriminaciją**. (<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2019/05/10/news/bus-siekiama-panaikinti-motociklininkus-diskriminuojancias-istatymu-nuostatas-10286505>)

3.1.6. Diskriminacija kalbos pagrindu

2008 m. įsigaliojus Lygių galimybių įstatymo pataisoms, atsirado galimybė taikyti įstatymą dėl diskriminacijos kalbos pagrindu. Tyrimo rezultatai rodo, kad beveik 7 % respondentų patyrė diskriminaciją arba priekabiavimą dėl kalbos (Okunevičiūtė-Neverauskienė 2011). Tokių skundų padaugėjo prasidėjus karui Ukrainoje, šios rūšies diskriminacija skundžiasi rusakalbiai Lietuvos gyventojai (27):

27. *Kai tik prasidėjo Rusijos karas prieš Ukrainą, sulaukėme nemažai kreipimųsi dėl galimo paslaugų nesuteikimo ir **diskriminacijos** teikiant prekes ir paslaugas rusakalbiams asmenims, nepriklausomai nuo jų tautybės, tarp jų ir ukrainiečiams, rusams, baltarusiams atvykusiems į tam tikras vietas.* (<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2022/04/01/news/prasidejus-karui-ukrainoje-pasipyle-rusakalbiu-skundai-del-diskriminacijos-lietuvoje-22919757>)

3.1.7. Diskriminacija tautybės, rasės pagrindu

Diskriminacija dėl rasės ir etninės kilmės galima patirti tiesiogiai, kai vienam asmeniui taikomos prastesnės sąlygos, nei panašioje situacijoje yra, buvo ar galėjo būti taikomos kitam asmeniui, dėl rasės ar etninės priklausomybės. Netiesioginė šio pobūdžio diskriminacija – kai dėl akivaizdžiai nešališkų sąlygų, kriterijų ar praktikos tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys gali patekti į prastesnę padėtį. Kaip rodo pavyzdžiai, šiandien tai labiausiai susiję su migrantais (28, 29):

28. *Tarptautinė nevyriausybinė organizacija „Medikai be sienų“ pasmerkė Lietuvos elgesį su neteisėtai į šalį patekusiais ir sprendimo dėl prieglobsčio laukiančiais migrantais, vadindama tai „sistemine **diskriminacija**“.* (<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/medikai-be-sienu-smerkia-sistemine-diskriminacija-migrantu-centruose-lietuvoje.d?id=91105905>)

29. *Ataskaitoje pažymima, kad prieglobsčio prašytojai ir migrantai Lietuvoje išgyveno nežinomybę ir baimę dėl ateities, susidūrė su **diskriminacija**, nužmoginimu, žeminančiu elgesiu, smurtu.* (<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ka-lietuvoje-turejojistverti-migrantai-grotos-ir-izeidinejamai-tik-ledkalnio-virsune.d?id=92187085>)

3.1.8. Diskriminacija politiniu pagrindu

Konkurencija neaplenkia ir politinės sferos. Čia vienos partijos ar susivienijimai jaučiasi diskriminuojami kitų (30):

30. *Matome, kad komitetai ignoruojami ir **diskriminuojami** rinkimų kampanijos atžvilgiu. Norime parodyti akivaizdžią takoskyrą tarp partijų ir komitetų, kai partijos naudoja dovgubus standartus VRK pagalba.* (<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2019/01/22/news/vilniaus-visuomeniniai-rinkimu-komitetai-skundziasi-del-diskriminacijos-8959475>)

3.2. Diskriminacija = patyčios, atstūmimas ir žeminimas mokykloje

Apie šią diskriminaciją verta pakalbėti plačiau, nes, pirma, tai yra labai didelė problema, turinti skaudžias pasekmes, antra, vaikai diskriminaciją supranta daug plačiau, negu teigia žodynai. Jų samprata koreliuoja su studentų atsakymais, nes į *diskriminaciją* mokiniai sudeda ir patyčias, ir žeminimą (31), ir tyčiojimąsi iš sveikatos sutrikimų (32), ir dar daugiau. Mokiniai jaučiasi atstumti dėl tėvų turinės padėties (32, 33), tautybės (34), seksualinės orientacijos (35).

31. *Skaudžiausia ir aktualiusia **diskriminacija** – mokykloje. Per dvylika metų čia kiekvienas yra bent kartą patyręs **diskriminaciją** arba pats pasityčiojęs iš kito mokinio.* (<http://www.universitetozurnalistas.kf.vu.lt/2010/10/diskriminacija-mokykloje---negydoma-liga/>)
32. *Nustatyta, kad mokyklose klesti **diskriminacija** pagal turtinę vaiko padėtį ar jo sveikatos sutrikimus.* (https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/tyrimas-mokykloje-vis-labiau-ryskeja-diskriminacija-56-115776?utm_medium=copied)
33. *Mokyklose vis labiau gilėja praraja tarp turtingųjų ir vargingiau gyvenančių moksleivių. Dėl to mokiniai iš skurdėsių šeimų vis labiau **diskriminuojami**, o būdami mokykloje jaučiasi vis prasčiau.* (<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2010/09/15/news/moksleiviu-apklausa-turtingiems-mokiniams-mokytojai-raso-geresnius-pazymius-5635619>)
34. *Apytikriai 40 procentų apklaustų Lietuvos vidurinių mokyklų moksleivių pripažino, kad vienu ar kitu būdu yra susidūrę su **diskriminacija** dėl tautybės savo mokykloje.* (<https://www.delfi.lt/news/daily/education/su-diskriminacija-del-tautybes-yra-susidure-40-proc-mokiniu.d?id=44284615>)
35. ***Diskriminaciją** dėl seksualinės orientacijos mokykloje patyręs menininkas Marius Samavičius apie tai viešai prabilti išdrįso tik po dešimtmečio.* (<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/svietimas/2021/07/04/news/diskriminacija-del-savo-orientacijos-patyres-marius-po-10-metu-ryzosi-parasyti-laiska-ji-iskaudinusiai-mokytojais-19931082>)

Kaip matyti iš tyrimų, į sąvokos turinį vaikai įtraukia viską, dėl ko jiems skauda: kai šaipomasi iš šeimos, išvaizdos, ko nors pavydima, kaip elgiamasi su tais, kurie negražiai ir nemandingai rengiasi ar yra iš kaimo, kurie yra apkūnūs, kurie blogai mokosi, nesilaiko higienos, su tais, kurie yra

kitokie nei visi. Mokiniai ne tik kenčia nuo kitų mokinių, bet ir jaučia mokytojų galios demonstravimą (jie gali įsakinėti, bausti, nepaisyti kitų nuomonių, primesti savo valią ir nuomonę mokiniams, vertinti mokinius ne tik atsižvelgdami į jų sugebėjimus, žinias, bet ir į asmenybę, spręsti apie mokinius vadovaudamiesi subjektyviais kriterijais), išankstinį neigiamą nusistatymą prieš kai kuriuos mokinius – tylesnius, neturtingus arba reiškiančius kitokią, nei mokytojo, nuomonę (Jonynienė 2008), ir visa tai įtraukia atsakydami į klausimą, ar jie jaučia mokykloje diskriminaciją.

3.3. Diskriminacija = nesantaika

Žodis *diskriminacija* reguliariai tampa nesantaikos tarp Vilniaus krašto lenkų ir lietuvių kurstymo įrankiu. Tai susiję su kai kurių politikų noru rinkti taškus per rinkimus ar valdininkų siekiu vaidinti auką ir taip gauti papildomų pinigų. Neapykanta vėl išplieskė po ataskaitos, parengtos „Wspolnota Polska“ asociacijos iniciatyva, bendradarbiaujant su Lietuvos lenkų sąjunga ir Lietuvos lenkiškų mokyklų mokytojų draugija, bei V. Tomaševskio skundo EŽTT. Politikas teigia esąs diskriminuojamas dėl tautybės (36), o ataskaitoje dalyvavusi lenkų sąjunga ir mokytojų draugija skundžiasi dėl diskriminavimo visose srityse (37). Lietuviai su tokiais skundais nesutinka ir pateikia atvirkščių pavyzdžių, kad Vilniaus krašte diskriminuojami ne lenkai, o lietuviai, nes ignoruojami pastarųjų poreikiai (38), silpninamos ne lenkų, bet lietuvių mokyklos (39), o taiki jaunimo stovykla Dieveniškėse išvadinta fašistine, negana to, V. Tomaševskis ragina lietuvius integruotis į lenkų bendruomenę (40) ir visa situacija primena posakį „pats muša, pats rėkia“. Toks vieni kitų kaltinimas diskriminacija veda prie nesantaikos ir teikia puikią progą priešiškos jėgoms destabilizuoti padėti.

36. V. Tamoševskis pasijuto **diskriminuojamas** dėl tautybės: kreipėsi į EŽTT ir priminė A. Valinsko žodžius. (<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/kriminalai/2023/12/27/news/girto-lietuvio-mercedes-benz-lenkijos-greitekelyje-rezesi-i-druskos-barstytuvo-gala-29766425>)
37. *Lenkų mažumos padėtis Lietuvoje kelia didelį susirūpinimą. Lenkų mažuma yra **diskriminuojama** švietimo srityje; pastangos įtvirtinti lenkų kalbos, kaip pagalbinės viešojoje erdvėje vartojamos kalbos, statusą yra nevaisingos; lenkiški vardai oficialiuose dokumentuose negali būti rašomi lenkiškais rašmenimis; gatvių užrašuose draudžiama naudoti lenkiškus vietovardžių pavadinimus. Tai tik keletas pavyzdžių, iliustruojančių lenkų mažumos teisių pažeidimų mastą Lietuvoje.* (<https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/wspolnota-polska-lenkai-lietuvoje-diskriminuojami-svietimo-identiteto-ir-turtiniais-aspektais-atnaujinta-11-30-n578349>)

38. *Prisiminęs pastaruoju metu viešojoje erdvėje eskaluojamą **diskriminacijos** tautiniu pagrindu temą, G. Kazėnas tvirtino, kad tikrąją **diskriminaciją** galima pamatyti būtent Vilniaus rajone, kur ignoruojami lietuvių poreikiai.* (<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/prabilo-kiti-vilniaus-r-politikai-cia-iskylancios-problemos-yra-tiesiogine-diskriminacija-tautiniu-pagrindu.d?id=83337053>)
39. *Vilniaus apskrities lietuviškos mokyklos skundžiasi **diskriminacija**. Rajono valdžia atėmė dalį jų pinigų ir atidavė lenkiškoms mokykloms.* (<https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/salcininkuose-lietuviskos-mokyklos-skundziasi-diskriminacija-n192453>)
40. *Dieveniškėse surengta stovykla buvo apšaukta fašistine, skatinančia nesutarimus tarp tautų. Atsirado dienraščiai, kurie sugebėjo parašyti, kad stovykloje buvo raginama susidoroti su kitataučiais. O štai Valdemaras Tomaševskis garsiai skelbia, kad Vilniaus krašte turi integruotis lietuviai, o ne lenkai. Manau, kad pabaigai labai tiktų pasakyti, kad tikrieji **diskriminatoriai** yra ne tie, apie kuriuos daug rėkia ir tokiais vadina, o tie, kurie tik kaltina viskuo kitus.* (https://www.15min.lt/ikrauk/naujiena/svarbu/nuomone-tai-kas-kursto-tautine-nesantaika-nuotraukos-515-256711?utm_medium=copied)

IŠVADOS

Atlikus tyrimą išryškėjo, kad:

1. Lietuvių leksikografiniuose šaltiniuose (LKŽ_e, DLKŽ_{se} ir BLKŽ) kalbama apie vidinę diskriminaciją, tik ji matyti jaunimo apklausoje ir medijų tekstuose, vadinasi, tiriamuoju metu žmonių sąmonėje išorinės diskriminacijos nėra arba ji neaktuali. Tarptautinių žodžių žodynai pateikia daugiau reikšmių, pirmosios koreliuoja su „Visuotinė lietuvių enciklopedija“ ir „Politikos mokslo enciklopediniu žodynu“, taigi, juose pateikiamos ir vidinės, ir išorinės diskriminacijos reikšmės, be to, TŽŽ rodo, kad tiriamoji sąvoka iš politinės ir socialinės sferos plečiasi į kitas (biologiją, ekonomiką), plinta ir šnekamojoje kalboje.
2. Jaunimas diskriminaciją supranta labai plačiai: nuo teisių suvaržymo iki neapykantos, vadinasi, į sąvoką įtraukia ir tai, kas nebūdinga leksikografiniuose šaltiniuose pateiktoms leksemos reikšmėms, tačiau, kaip minėta įvade, toks sąvokos supratimas būdingas mūsų visuomenei – *diskriminacija* yra viskas, kas priešinga tolerancijai.
3. Šiandieninėse medijose kalbama apie konkrečius teisių suvaržymus, kurie akcentuoti VLE_e ir Vaitkevičiūtės žodyne: dėl amžiaus, negalios, lyties, socialinės padėties, profesijos, kalbos, tautybės, rasės, politinių pažiūrų. Kad ir kokia konkreti diskriminacijos forma, jas vienija bendra mintis – tai suvaržymas, apribojimas, atstūmimas. Galima teigti, kad *diskriminacija* tampa madingu žodžiu ir be konteksto yra sunkiai paaiš-

kinama, nes, pavyzdžiui, šios sąvokos suvokimas tarp vaikų koreliuoja su jaunimo atsakymais, bet išsiplėčia dar daugiau – tai ir patyčios, ir mokyklos aplinkoje patiriamas žeminimas (tiek mokinių, tie mokytojų), tyčiojimasis iš sveikatos sutrikimų, vaikai jaučiasi atstumti dėl tėvų turinės padėties, tautybės, seksualinės orientacijos ir kt.

4. Kaip minėta įvade, mokslininkai teigia, kad nėra aiškaus, universalaus *diskriminacijos* sąvokos turinio, ji priklauso nuo tyrėjo, medžiagos ir žmogaus asmeninio suvokimo. Remiantis S-A-T analize galima teigti, kad šiandien *diskriminacija* lietuviams yra:
 - kieno nors teisių apribojimas, suvaržymas, pažeidimas;
 - asmenų skirtingas vertinimas;
 - asmenų menkinimas, žeminimas, niekinimas, engimas, neapykanta, atstūmimas, patyčios;
 - nesantaikos pagrindas.

ŠALTINIAI

BLKŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. D. Liutkevičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013–2023. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/> [žiūrėta 2023-03-15].

DLKŽ_{se} – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (internetinis), vyr. red. S. Keinys, 8-as patais ir papild. leid., Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/dabartinės-lietuvių-kalbos-zodynas/>.

LKŽ_e – *Lietuvių kalbos žodynas*, 1–20 (1941–2002), red. kolegija G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė, e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008 (atnaujinta versija, 2018). Prieiga internete: <https://ekalba.lt/lietuvių-kalbos-zodynas>.

PMEŽ – *Politikos mokslų enciklopedinis žodynas*, ats. red. A. Jankauskas, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*, redaktorių taryba A. Kaulakienė, S. Keinys, B. Kurkulis, V. Račiūnaitė, V. Žalkauskas, Vilnius: Alma littera, 2013.

Vaitkevičiūtė Valerija, 2001: *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Žodynas.

VLE_e – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* (elektroninis variantas), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/> [žiūrėta 2023-04-06].

alfa.lt

anyksta.lt

delfi.lt

lrytas.lt

lrt.lt

m.kaunodiena.lt
mlaikas.lt
sekunde.lt
tv3.lt
universitetozurnalistas.kf.vu.lt
ziniuradijas.lt
15min.lt

LITERATŪRA

- Beresnevičiūtė Vida, Leončikas Tadas 2009: Diskriminacijos suvokimas Lietuvos visuomenėje. – *Filosofija. Sociologija* 20(4), 335–343.
- Janušauskienė Diana 2019: Diskriminacijos suvokimas ir požiūris į lygių galimybių principo užtikrinimą Lietuvoje. – *Filosofija. Sociologija* 30(2), 100–107.
- Jonynienė Živilė 2008: Vaiko teisių įgyvendinimas: mokyklos demokratėjimo rodiklis. – *Socialinis darbas* 8(2), 51–64.
- Mikulionienė Sarmitė 2008: Diskriminacija dėl amžiaus: samprata, raiškos formos ir sritys. – *Socialinis darbas* 7(1), 11–18.
- Okunevičiūtė-Neveauskienė Laima 2011: Diskriminacijos apraiškos: aktuali būklė bei tendencijos antidiskriminacijos srityje Lietuvoje. – *Filosofija. Sociologija* 22(2), 115–128.
- Valentinavičius Vytautas (sud.) 2010: *Diskriminacija aukštajame moksle: lengva teoriškai, sudėtinga įgyvendinti*. Vilnius.
- Vveinhardt Jolita 2012: Identification of the reliability of methodological characteristics of quality in the diagnostic instrument for mobbing as discrimination in employee relations on purpose to improve the climate in Lithuanian organizations. – *Transformations in business and economics* 11(2), 218–232.

Gauta 2024-04-14
Priimta 2024-05-27

IRENA SMETONIENĖ

DISCRIMINATION IN THE LITHUANIAN LANGUAGE AND CULTURE

S u m m a r y

The word *discrimination* comes from Latin and means ‘distinction’. It is used in several contexts and is defined differently. In one case, it refers to individuals (in-

ternal discrimination) and in another to a particular state and its citizens (external discrimination). In popular usage and public discourse in Lithuania, the term *discrimination* is not clear and well-established, and is sometimes used indefinitely to refer to any manifestation of perceived unfair treatment and intolerance. Some Lithuanian dictionaries (the Dictionary of Standard Lithuanian Language, BLKŽ) choose to give examples of the objects of discrimination, while others use the most general meaning (the Academic Dictionary of Lithuanian, DLKŽ). Young people have a very broad understanding of discrimination, ranging from the restriction of rights to hatred, which means that they include in the concept what is not typical of the lexicographic meanings of the lexeme, and this understanding of the concept is typical of our society – discrimination is everything that is against tolerance. The analysis of media texts has highlighted the main profiles of the concept: restriction, limitation, violation, rejection; bullying, humiliation; discord. It should be noted that children’s understanding of discrimination is much broader than that provided in the dictionaries. The content of the concept includes everything that hurts them: when their family or appearance is mocked, when they are envied, how children who dress poorly and unfashionably, or who hail from rural areas, or are overweight, or struggle academically, or lack hygiene, or are different from their peers, are treated. Students not only endure mistreatment from their peers but also perceive a display of authority from their teachers.

Researchers argue that there is no clear, universal definition of discrimination; rather, it depends on the researcher, the material, and the individual’s personal perception. Based on the analysis, it can be concluded that discrimination in Lithuania today includes:

- restriction, limitation, and violation of someone’s rights.
- differential treatment of individuals.
- undermining, humiliation, contempt, oppression, hatred, rejection, and bullying.
- the basis for discord.

KEYWORDS: discrimination, restriction, limitation of rights, belittling, humiliation, bullying, discord, language.

IRENA SMETONIENĖ
Vilniaus universitetas
Lietuvių kalbos katedra
Universiteto g. 5, Vilnius
irena.smetoniene@flf.vu.lt

IRENA SMETONIENĖ
DISKRIMINACIJA LIETUVIŲ KALBOJE IR KULTŪROJE

S a n t r a u k a

Žodis *diskriminacija* yra kilęs iš lotynų kalbos ir reiškia ‘atskyrimas’. Jis vartojamas keliuose kontekstuose, todėl apibrėžiamas skirtingai. Vienu atveju tai susiję su asmenimis (vidinė diskriminacija), kitu – su tam tikra valstybe ir jos piliečiais (išorinė diskriminacija). Lietuvoje populiariojoje vartosenoje ir viešajame diskurse diskriminacijos terminas nėra aiškus ir nusistovėjęs, kartais vartojamas neapibrėžtai, siekiant įvardyti bet kokias numanomo neteisingo elgesio ir netolerancijos apraiškas. Vieni lietuviški žodynai renkasi per pavyzdžius pateikti diskriminacijos objektus (BLKŽ), kiti renkasi bendriausią reikšmę (DLKŽ_{sc}). Jaunimas diskriminaciją supranta labai plačiai: nuo teisių suvaržymo iki neapykantos, vadinasi, į sąvoką įtraukia ir tai, kas nebūdinga leksikografiniuose šaltiniuose pateiktoms leksemos reikšmėms, toks sąvokos supratimas būdingas mūsų visuomenei – diskriminacija yra viskas, kas priešinga tolerancijai. Medijų tekstų analizė išryškino pagrindinius sąvokos profilius: suvaržymas, apribojimas, pažeidimas, atstūmimas; patyčios, žeminimas; nesantaika. Atkreiptinas dėmesys, kad diskriminaciją vaikai supranta daug plačiau, negu teikia žodynai. Į sąvokos turinį vaikai įtraukia viską, dėl ko jiems skauda: kai šaipomasi iš šeimos, išvaizdos, ko nors pavydima, kaip elgiamasi su tais, kurie negražiai ir nemadingai rengiasi ar yra iš kaimo, kurie yra apkūnūs, kurie blogai mokosi, nesilaiko higienos, su tais, kurie yra kitokie nei visi. Mokiniai ne tik kenčia nuo kitų mokinių, bet ir jaučia mokytojų galios demonstravimą.

Mokslininkai teigia, kad nėra aiškaus, universalus *diskriminacijos* sąvokos turinio, ji priklauso nuo tyrėjo, medžiagos ir žmogaus asmeninio suvokimo. Remiantis atlikta analize, galima teigti, kad šiandien *diskriminacija* lietuviams yra:

- kieno nors teisių apribojimas, suvaržymas, pažeidimas;
- asmenų skirtingas vertinimas;
- asmenų menkinimas, žeminimas, niekinimas, engimas, neapykanta, atstūmimas, patyčios;
- nesantaikos pagrindas.

ESMINIAI ŽODŽIAI: diskriminacija, suvaržymas, teisių apribojimas, menkinimas, žeminimas, patyčios, nesantaika.

IRENA SMETONIENĖ
Vilniaus universitetas
Lietuvių kalbos katedra
Universiteto g. 5, Vilnius
irena.smetoniene@flf.vu.lt